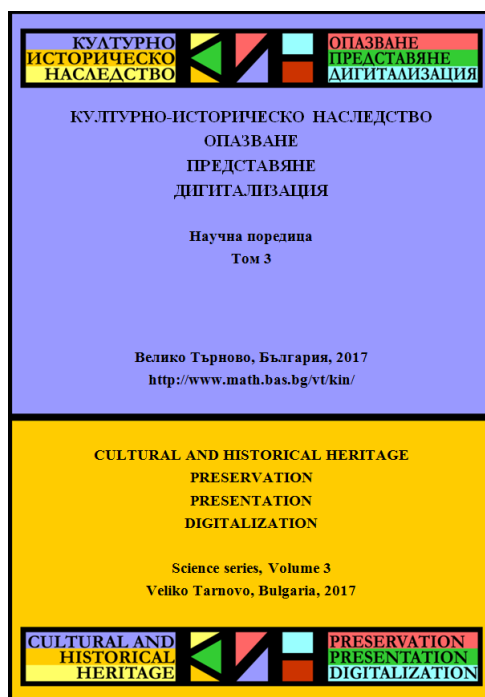

Science series
Cultural and
Historical
Heritage:
Preservation,
Presentation,
Digitalization
Volume 3, Issue 1, 2017

Editors
Petko St. Petkov
Galina Bogdanova

Publisher
Regional
Public Library
“P. R. Slaveykov”
V. Tarnovo, Bulgaria

ISSN: 2367-8038

Web:

<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Научна поредица
Културно-
историческо
наследство:
опазване,
представяне,
дигитализация
Том 3, брой 1, 2017

Редактори
Петко Ст. Петков
Галина Богданова

Издателство
Регионална
народна библиотека
„П. Р. Славейков”
В. Търново, България

Svetlana Diakonova-Arsen, Elena Diakonova
The History and the Present of two Renaissance Houses from Bansko
(Hadjivulcheva and Todeva)
Pages 117-125

Светлана Дяконова-Арсен, Елена Дяконова
Историята и настоящето на две възрожденски къщи от Банско
(Хадживълчевата и Тодевата)
Страници 117-125

http://www.math.bas.bg/vt/kin/files/papers/3_1/08-KIN-3-1-2017.pdf

Поредицата се издава със съдействието на:
Институт по математика и информатика при БАН
Съюз на учените в България, клон Велико Търново

Материалите в сборника са обект на авторско право.

Разрешение за направа на електронни или хартиени копия на част или на цяла публикация за лично или обучително ползване се предоставя без заплащане, при условие, че копията не са направени или разпространявани с цел печалба или търговска изгода и че копията са съпроводени с това съобщение и пълно цитиране на първата страница. За копиране под друга форма, за препубликуване или публикуване на сървъри се изисква предварително специално разрешение и/или заплащане.

Том 3, 2017, ISSN: 2367-8038, <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Научни редактори:

проф. д-р Петко Ст. Петков, доц. д-р Галина Богданова

Технически редактори:

гл. ас. д-р Стефка Кънчева, гл. ас. д-р Николай Ноев, Паскал Пиперков

© Авторски колектив, 2017

Издателство:

Регионална народна библиотека „П. Р. Славейков”, гр. Велико Търново

The book is published with the assistance of:

Institute of mathematics and informatics at BAS

Union of scientists in Bulgaria, Veliko Tarnovo branch

This work is subject to copyright.

Permission to make digital or hard copies of portions of this work for personal or classroom use is granted without fee, provided that the copies are not made or distributed for profit or commercial advantage and that the copies bear this notice and the full citation on the first page. To otherwise reproduce or transmit in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage retrieval system or in any other way requires written permission from the publisher.

Volume 3, 2017, ISSN: 2367-8038, <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Editors:

Prof. Phd. Petko St. Petkov, Assoc. prof. Phd. Galina Bogdanova

Copy editors:

Assist. prof. Phd. Stefka Kancheva, Assist. prof. Phd. Nikolay Noev, Paskal Piperkov

© Editors, authors of papers, 2017

Publisher:

Regional Public Library “P. R. Slaveykov”, Veliko Tarnovo

СЪДЪРЖАНИЕ / TABLE OF CONTENT

Предговор	5
Preface.....	7
Съдържание / Table of Content	9
Част Първа – Културно-историческо наследство: проучване и представяне.....	11
Part One – Cultural and Historical Heritage: Study and Presentation	11
Петко Ст. Петков , Културно-историческото наследство в Шипченския проход и развитието на културния туризъм.....	12
Petko St. Petkov , Cultural and Historical Heritage in the Shipka Pass and the Development of Cultural Tourism	12
Мирко Робов , Още за гробовете на руски военни в двора на „Св. 40 мъченици“	20
Mirko Robov , More About the Graves of Russian Soldiers in the Yard of “St 40 Martyrs”	20
Мирко Робов , Епископията на Трапезица. Опит за реконструкция.....	33
Mirko Robov , The Bishop’s Church of Trapezitsa. An attempt to reconstruct.....	33
Евгени Коев , Игуменарницата в манастира „Свето Преображение Господне“ от Ивановските скални манастири.....	45
Evgeni Koev , The “Abbot Dwelling” in the Monastery of the Holy Transfiguration of God, Part of the Rock Hewn Churches of Ivanovo.....	45
Галия Тодорова , Богослужебно последование в литийните шествия според ръкописите, съхранявани в Научен архив, БАН, сбирка X, със сигнатура № 48, 50, 52 и 53.....	60
Galia Todorova , Liturgical Order in the Religious Processions According to Manuscripts Stored in the Scientific Archives, BAS, Collection X, with Signature № 48, 50, 52 and 53	60
Евгени Коев, Паскал Пиперков , За пътя на пренасяне мощите на св. Иван Рилски от Средец до Търновград през 1195 г. Хронология на Поклоническия поход „Св. Иван Рилски“ 2016	70
Evgeny Koev, Paskal Piperkov , On the Route of Transfer of the Relics of St. John of Rila from Sredetz to Tarnovgrad in 1195. Chronology of the Pilgrimage March “St. John of Rila” 2016	70
Елена Шатъко , Колокольный фонд Беларуси: статистические итоги паспортизации.....	101
Elena Shatko , Bells Fund of Belarus: Statistical Results of Certification.....	101
Светлана Дяконова-Арсен, Елена Дяконова , Историята и настоящето на две възрожденски къщи от Банско (Хадживълчевата и Тодевата)	117
Svetlana Diakonova-Arsen, Elena Diakonova , The History and the Present of two Renaissance Houses from Bansko (Hadjivulcheva and Todeva)	117
Част Втора – Културно-историческо наследство: технологии и стандарти за представяне и дигитализация.....	126
Part Two – Cultural and Historical Heritage: Technologies and Standarts for Presentation and Digitalization.	126
Zsolt Laszlo Markus, Tibor Szkaliczki, Gabor Kaposi, Miklos Veres, Gita Senka, Lubomil Draganov, Radoslav Pavlov, Detelin Luchev , GUIDE&HAND Applications for Bulgarian Cultural Heritage	127
Жолт Ласло Маркус, Тибор Скалицки, Габор Капоши, Миклош Вереш, Гита Сенка, Любомил Драганов, Радослав Павлов, Детелин Лучев , Приложения на системата GUIDE&HAND за Българско културно наследство	127

Гая Георгиева-Цанева, Същност на интерактивните системи, сигурност и достъпност	138
Galya Georgieva-Tsaneva, Nature of Interactive System, Security and Accessibility.....	138
Тодор Тодоров, Галина Богданова, Николай Ноев, Съвременни методи и технологии за представяне и защита на цифрови обекти в областта на културно-историческото наследство	148
Todor Todorov, Galina Bogdanova, Nikolay Noev, Modern Methods and Technologies for Preservation and Protection of Digital Objects from the Area of Cultural and Historical Heritage	148
Галина Богданова, Негослав Събев, Достъпност на туристическите услуги за хора с увреждания	156
Galina Bogdanova, Negoslav Sabev, Accessibility of tourist services for people with disabilities.....	156
Мариана Праматарова, Стандарти и съвременни подходи за представяне на музеите	164
Mariana Pramatárova, Standards and Contemporary Approaches for Museum Presentation	164
Част Трета – Културно-историческо наследство: личности, общности, родова памет.....	174
Part Three – Cultural and Historical Heritage: Personalities, Communities, Generic Memory.....	174
Драгомир Томов, Йосиф Буреш. Щрихи от историята на фотографията в България. По документи от личния архивен фонд на акад. Иван Буреш	175
Dragomir Tomov, Joseph Buresh. Moments of the Life of Photography in Bulgaria. According to Documents Preserved in the Personal Papers in a Archive of Ivan Buresh	175
Габриела Ванцарова, Дарина Илиева, Човекът от деветия кръг на ада. Личният архив на д-р Петър Дертлиев.....	183
Gabriela Vaptcarova, Darina Ilieva, The Human from the Nine Circle of the Hell. The personal archive of Dr. Peter Dertliev	183
Негослав Събев, Пътешествие на тъмно във виртуалния свят	193
Negoslav Sabev, A Journey in the Dark in the Virtual World	193
Георги Николов Георгиев, Трифонка Романова Попниколова, Марияна Николова Георгиева, 140 години от освобождението на Поликрайще от Османско робство	199
Georgy Georgiev, Trifonka Popnikolova, Mariana Georgieva, 140 Years Since the Liberation of Polikraishte from Ottoman Slavery.....	199
Приложение / Appendix 1	217
Колокольный фонд Беларуси: статистические итоги паспортизации.....	217
Bells Fund of Belarus: Statistical Results of Certification	217
Приложение / Appendix 2.....	224
Колокольный фонд Беларуси: статистические итоги паспортизации.....	224
Bells Fund of Belarus: Statistical Results of Certification	224
Приложение / Appendix 3.....	230
Историята и настоящето на две възрожденски къщи от Банско (Хадживълчевата и Тодевата)	230
The History and the Present of two Renaissance Houses from Bansko (Hadjivulcheva and Todeva).....	230

ИСТОРИЯТА И НАСТОЯЩЕТО НА ДВЕ ВЪЗРОЖДЕНСКИ КЪЩИ ОТ БАНСКО (ХАДЖИВЪЛЧЕВАТА И ТОДЕВАТА)

Светлана Дяконова-Арсен, Елена Дяконова

Научен архив на Българската академия на науките, София, България

THE HISTORY AND THE PRESENT OF TWO RENAISSANCE HOUSES FROM BANSKO (HADJIVULCHEVA AND TODEVA)

Svetlana Diakonova-Arsen, Elena Diakonova

Scientific Archives at the Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria
e-mail: sdiakonoff@gmail.com, lenochka@abv.bg

Abstract: *The purpose of this report was to trace through the years the fate of two remarkable Renaissance houses in Bansko - Hadjivulcheva and Todevata. Historical vicissitudes change people's lives and the fate of houses. Sometimes the physical survival of buildings is threatened.*

Keywords: *Renaissance houses, Hadjivulcheva and Todeva house, Bansko*

Резюме: *Целта на настоящия доклад беше да проследим през годините съдбата на две знакови за Банско възрожденски къщи – Хадживълчевата и Тодевата. Историческите превратности променят живота на хората, но също така и на къщите, понякога поставяйки под въпрос самото им физическо оцеляване.*

Ключови думи: *Възрожденски къщи, Хадживълчевата къща, Тодевата къща, Банско*

Българската възрожденска архитектура е важна част от културно-историческото и художественото наследство на българите. Тя е отражение не само на промените, настъпили в икономиката и бита на хората през периода на националното ни Възраждане, но и на трансформирането на художествените им вкусове.

Банската укрепена къща е специфичен тип възрожденска къща, строена през XVIII-XIX век. Ст. Л. Костов, чието семейство произхожда от Банско, предполага, че плановете ѝ са донесени от Северна Италия. Тези

сведения той черпи от спомени на стари хора в селото. Според преданието богатите банскалии са донесли от чужбина плановете на този тип къщи, а местни майстори са ги изпълнили. Този вид градеж е наречен италиански и се среща в района на Милано и на север от него. Георги Кожухаров датира укрепеното ядро на къщата към времето на Втората българска държава, а създаването ѝ определя като резултат от дълго развитие до Възраждането¹. Банските укрепени къщи са паметници на икономическия подем на населението през XVIII - XIX век: те са двуетажни, масивни, каменни и се отличават от общия планински тип чердачни къщи у нас. Едни от най-старите къщи в Банско са Сирлецовата и старата (същинската) Хадживълчева. Къщите са на два етажа с каменни зидове от недялан камък, с въздани дебели греди по дължината на зида. Състоят се от предна явна и задна скрита част. Предната част на къщата е за живеене с всички необходими помещения, а задната е кемер - скривалище, пак на два етажа. Дебелината на зидовете достига до метър. Къщите имат здрави врати - дървени, а на скривалищата и железни, бойници за защита и по няколко изхода. Тези къщи, като се изключи чардакът, по покрив, прозорци и масивност приличат на северноиталианските кастели. Местни майстори са построили здравите сгради „съгласно състоянието и нуждите на богатите банскалии”², като са използвали и съществуващата традиция в нашите земи за изграждане на чардак³. Сградите са направени така, че да служат не само за живеене - през тежките години на робството са служели и за отбрана. „Те съ пригодни за удобен и комфортен живот според тогавашните изисквания, ако и не доста хигиенични”⁴. Със своите подземия, скривалища, тайни ходове, здрави врати и бойници те са били действителни укрепления. Подземното Банско в по-ново време е възпято и в песен:

*„кога самовили в нощна доба ходят,
в подземно Банско тайни сенки бродат,
там барут се сине, олово се лее,*

¹ Енциклопедия Пирински край, Благоевград, 1995, с. 61-62.

² Ст.Л.Костов, Стари къщи в Банско, в. Отец Паисий, възпоменателен брой, 1938 г., с. 10.

³ Ст.Л.Костов, Стари къщи в Банско, в. Отец Паисий, възпоменателен брой, 1938 г., с. 10; Крум Плакунов, Битовите особености на къщата в Банско, в. Пиринско дело, брой от 15.04.1956.

⁴ Ст.Л.Костов, Стари къщи в Банско, в. Отец Паисий, възпоменателен брой, 1938 г., с. 10.

и на свободата песента се пее”.

Банско играе значителна роля за икономическия подем на западните български земи: още в началото на XVIII век то е развито и утвърдено търговско селище – търговците от тук излизат почти наравно по време с гръцките на пазарите в Средна и Западна Европа. От средата на 18 в. особено голям интерес за западноевропейските търговци представлява памукът от Солун и Смирна. Банско се намира на пътя от Беломорието за Централна Европа и банските търговци се включват активно в тази търговия. Памукът се изкупува от турските села в Драмско и Серско и е на един от най-богатите хора в Османската империя – бейт на Серес – Исмаил бег, който е съдружник на банскалии в търговията. Например през 1766 г. са записани няколко търговци от Разлога, сред които Радован син на х. Вълчо, който заедно със своя съдружник Хаджи Михаил от Мелник прави 20.000 форинта годишен оборот; Илия Радован, съдружник на х. Лазко и Никола Мутафчи от Банско – 40.000 форинта годишен оборот; Симеон Вълко от Разлога и неговият съдружник Ради х. Никола (Сирлецов) от Банско – годишен оборот 5000 форинта и други – всички търгуващи с памук и внасящи в Османската империя изключително само монети – австрийски талери⁵. От Виена и Пеща банските търговци донасят у дома и разнообразни манифактурни стоки, но също така и нови моди, което налага отпечатък върху начина им на живот, в това число и върху техните жилища.

Богатството на банските търговци привличало вниманието. Съпругата на търговеца Кара Никола Хаджирадонов освен наниз с пендари на врата носела и жълтици, зашита на папуците, с които, пристъпвайки, подрънквала. Летописецът на Банско Йонко Чучулаин разказва (по спомени на свои по-стари съселяни), че селото започнало да привлича тълпи турци разбойници, наричани от местните хора „хайти”, които обирали богатите къщи; затова търговците започнали да изграждат къщи със скривалища. Били определени и пазачи, които, като видят, че идват хайти, да викат и да предупреждават банскалии; тогава населението се скривало в тези къщи-крепости с дебели зидове, железни врати и бойници („митиризи”). Дори

⁵ Румяна Радкова, Неофит Рилски и новобългарската култура, С, 1983, с.16; Polychronis K. Enepekides, Griechische Handelsgesellschaften und Kaufleute in Wien aus dem Jahre 1766 (Eine Konskriptionbuch), Thessalonike, 1959.

църквата „Света Троица”, построена в края на 30-те години на XIX век, имала бойници⁶.

ХАДЖИВЪЛЧЕВАТА КЪЩА

Историята на Хадживълчевия род подробно е описана в литературата, затова тук няма да се спираме върху нея. Ще споменем, че родоначалникът, хаджи Вълчо, е търговец и превозвач на стоки по пътя от Кавала и Солун до Виена, ктитор на Зографския и Хилендарския манастир на Света гора. Негов по-малък брат е свети Паисий Хилендарски, а по-големият им брат с монашеско име Лаврентий е бил игумен на Хилендарския манастир.

Хадживълчевата къща през годините е преживяла много. Строена през Възраждането, тя се е предавала по наследство в Хадживълчевия род (Приложение 3, Фигура 1). Към 20-те години на XX век след делба с братята си собственик е Лазар Димитров Хадживълчев, софийски предприемач, чието семейство прекарва там летата. По това време той осъществява основна реставрация на къщата. Обявена е за „старина” и на фасадата ѝ е закачена плоча, осведомяваща за това⁷ (Приложение 3, Фигури 2, 3 и 4).

Промяната на политическата система в България не остава без последиствия и за къщата. През 1948 г. тя е национализирана заедно с двора. След това е дворът е използван за стопански нужди без никаква грижа за къщата. В началото на 50-те години на XX век са заснети дворната фасада (Приложение 3, Фигури 5 и 6) и някои архитектурни детайли от къщата: умивалникът (Приложение 3, Фигура 7), пармаклъкът на чардака (Приложение 3, Фигура 8), изглед от колибата⁸ (Приложение 3, Фигура 9).

Още в началото на 1970-те години културната общественост надига своя глас в защита на къщата. Статии излизат във в. „Труд” на 20 март 1973 г., в. „Народна младеж” на 6 март 1974 г., в. „Земеделско знаме” на 14 март 1974 г., но резултат няма.

⁶ Светлана Дяконова – Арсен, Йонко (Иван) Чучулаин – летописецът на Банско, сп. Родознание, кн.10, 2017 г. (под печат).

⁷ Лазар Хадживълчев, За възрожденско Банско, София и света ... Хроники на един род. София, Академично издателство „Марин Дринов”, 2013, с.8.

⁸ Колиба - характерна за Банско тераса над портата

През 1976 г., по време на честванията по повод на откриването на паметника на св. Паисий Хилендарски в Банско внукът на Лазар Хадживълчев, също Лазар Хадживълчев, и майка му Руска (от големия македонски род Томалевски) посещават Банско и с трепет отиват да видят Хадживълчевата къща, възприемана от тях като „родово гнездо”. Ето как Лазар Хадживълчев описва „срещата” им с нея след толкова години: „От двора не беше останал и помен, къщата беше с полупорутени стени, но столетните мурови греди я държаха още гордо изправена. Успяхме да се качим с мама на втория етаж и да се снимаме сред погрома. Мама се разплака, не можеше да повярва, че това е станало от човешка ръка. От хубавите слънчеви стаи – язълка и собата, градинската и малката – бяха останали разнебитени стени, но здравите вековни греди като воители до последно защитаваха в прегръдка къщата ни. Все още имаше покрив, макар и много разбит. Дяланите греди по таваните стояха, вкопчили се на местата си. От красивите резбовани пармаци, придаващи филигранна красота на парапета на чардака, се виждаха само няколко разкривени. А под чардака се беше подслонил камион, прегазил разбитата стена!”⁹. Лазар Хадживълчев документира състоянието на този паметник на възрожденската ни архитектура (Приложение 3, Фигури 10, 11, 12 и 13¹⁰).

Борбата за защитата на Хадживълчевата къща продължава. Завръщайки се в София, Лазар Хадживълчев се свързва с арх. Емма Москова, тогава директор на Националния институт за паметниците на културата. Макар и с голямо забавяне, НИПК взима къщата под своя закрила. Решава се тя да бъде заснета, демонтирана и преместена на ново място – камък по камък, гредя по гредя, прозорец по прозорец, врата по врата¹¹. Това става през 1983 г. – Хадживълчевата къща е пренесена на празен парцел в старинния център на града, като загубените и унищожени детайли са възстановени, за да започне къщата новия си живот като Дом на учителя.

⁹ Лазар Хадживълчев, За възрожденско Банско, София и света ... Хроники на един род. София, Академично издателство „Марин Дринов”, 2013, с.11 – 12.

¹⁰ Личен архив на Лазар Хадживълчев.

¹¹ Лазар Хадживълчев, За възрожденско Банско, София и света ... Хроники на един род. София, Академично издателство „Марин Дринов”, 2013, с.14 – 15.

След политическите промени, настъпили в страната ни след 1989 г., наследниците на Лазар Хадживълчев (старши) с решение на съда си връщат къщата, получават ключ от дворната порта и започват основен ремонт, първо на покрива. Желанието им е да създадат в нея културен център, който да обогати живота в Банско. След избора на нов кмет през 2003 г. обаче нещата се променят. По негово нареждане ключът от дворната порта е отнет от собствениците на къщата и е предаден на бивш собственик на част от парцела (който обаче не е успял да възстанови собствеността си по съдебен ред). През това време къщата е превърната в краварник, овощните дървета са отрязани. Въпреки многобройните жалби до полицията от страна на собствениците на къщата, въпреки нееднократните им предложения до общината казусът да се разреши по начин, изгоден и за общината, и за бившите собственици на терена, промяна няма. Това продължава до 2011 г., когато, отново след избори, за кмет на Банско е избран нов човек, който връща на собствениците достъпа до имота им. Те започват с почистването на сградата и изнасянето на няколко каруци смет. (Част от приложените фотографии (Приложение 3, Фигури 14–23¹²) показват съвременното състояние на къщата. Ясно се вижда разликата между отношението към нея на потомците на Хадживълчевия род, собственици на сградата (Приложение 3, Фигури 14–19), и на общината, собственик на колибата, оградата и дворните порти (Приложение 3, Фигури 20–23).)

След възстановяването на достъпа до къщата, у собствениците ѝ отново възниква идеята да се създаде културен център, този път съвместно с общината. За съжаление до днес общината проявява инертност и идеята не получава развитие¹³.

Днес обществеността в Банско е разделена в мнението си за това, какво трябва да е бъдещето на Хадживълчевата къща. В момента група банскалии събират подписи за национализацията ѝ; интересен е фактът, че сред инициаторите ѝ са представители на партийната и държавната власт точно от времето, когато в резултат на безхаберията на местните управници къщата потъва в разруха и забрава.

¹² Личен архив на Светлана Дяконова-Арсен.

¹³ Авторите умишлено не споменават имената или партийната принадлежност на кметовете на град Банско, изиграли една или друга роля в живота на Хадживълчевата къща, защото настоящият доклад няма за цел политическа или друга пропаганда.

ТОДЕВАТА КЪЩА

Историята на Тодевия род е по-слабо осветена в литературата. Той не е от най-старите родове в Банско, но е изиграл своята роля в икономическото развитие на селището и е оставил дълбока диря в освободителните борби на българите в този край срещу османското владичество. Най-вероятно са се преселили от Кюстендилско или Самоковско, ако се съди от близките им връзки с Ильо Войвода и Захари Хаджигюров. Най-старият известен представител на рода е Радован Тодев, който се занимава с търговия във Виена и Влашко и с животновъдство по Беломорието. Синът му Лазар и внуците му Благо, Никола и Георги също са едри търговци на памук и добитък. С помощта на Ильо Войвода кир Благо Тодев защитава населението от зулумите на гръцкия самоковски владика Дели Матея. През 1852 г. Благо Тодев е войвода на чета от десетина банскалии, отблъснали кърджалийската банда, водена от Индже Хюсеин ага, нападаща често Банско и върлуваща по пътя за Мелник. При местността Мозговица бандата е унищожена, но войводата е арестуван и измъчван в турски затвор, вследствие на което се разболява тежко и умира през 1862 г.

Неговият брат кир Никола Тодев е помощник на Захари Хаджигюров като представител на църковно-народния събор в Цариград през 1871 г., заедно с когото довежда в Банско новия български владика Доситей. Той тежко преживява решенията на Берлинския конгрес за оставането на родния му край под османска власт: разказват, че по време на Великия пост не постел, защото искал да отиде „в пъклото, където да намери лорд Биконсфилд и да го яхне и да го пита защо е причинил това зло на народа му“.

Синът на кир Никола Лазар Тодев е участник в комитета, създаден в Банско за подготовка на Априлското въстание, което поради предателство не избухва в селището. Арестуван е, но е откупен от баща си. По-късно е участник в Разложко-Кресненското въстание през 1878 г. През 1896 г. става член на създадения в Банско от Гоце Делчев революционен комитет, чийто пръв председател е синът му Димитър (Мингьо). Мингьо Тодев е инициатор и участник в т.нар. „Афера Мис Стоун“ – отвличането на американската мисионерка и спътничката ѝ Катерина Цилка, като неговият хан е подпален, за да бъде откупът предаден незабелязано. Войвода е в

ВМОРО, участник в Илинденското въстание и заедно с брат си Методи се включва в Македоно-Одринското опълчение през 1912 г. Синът на кир Георги Тодев Радон загива с цялата си чета в Рила над село Годлево по време на Илинденското въстание, защитавайки бягащото към границата с България мирно население.

Тодевата къща¹⁴ е един от архитектурните и художествените бисери на Банско. Тя е построена от Лазар Тодев (син на Радован) и е останала в наследство на правнука му Методи Лазаров Тодев. Смята се, че годината на построяване е 1834 г. съгласно издялани в един от камъните в зида цифри. След неговия фалит през 1929 г. къщата е продадена на дъщерята на неговата сестра и така става възможно донякъде къщата да остане в същия род. Нейните потомци продължават да я притежават и да живеят в нея без прекъсване – в къщата винаги е кипял живот. Към тази къща съдбата е била по-благосклонна, отколкото към Хадживълчевата: само магазинното помещение в долния кат в определен период е ползвано за нуждите на районната потребителска кооперация.

Тя представлява типична банска къща на два ката с чардак на югоизток. На първия етаж има стопански помещения и кухня. Откъм улицата има голям дюкян и кръчма. В тях стопанската дейност също никога не е замирала и все още се пазят голямо количество бакалски тефтери. На втория етаж са стаите, разположени П-образно, всички с излаз на чардака, но и свързани помежду си. Интериорът в помещенията с вградените долапи, сандъци и старинни легла до голяма степен е запазен, въпреки че къщата е обитавана непрекъснато. Таваните са резбовани - нещо рядко срещано в Банско. Собствениците грижливо пазят всички надписи по гредите на дома си, които отразяват историята не само на сградата. Такъв е надписът „1886 Апр. 25 Голем снеко мина“. Макар че сградата винаги се е ползвала за живеене, собствениците през годините винаги са се стремили да опазят в най-голяма степен нейната автентичност.

Интересна е съдбата на една от стаите в къщата. През 1918 г. по време на епидемията от „инфлуенца“ се разболява и умира в нея една от сест-

¹⁴ Известна е и като Буйнова къща по името на един от обитателите ѝ - революционера Александър Буйнов от Шумен – съратник на Яне Сандански. Бил е женен за една от внучките на кир Никола - Марушка Буйнова (Тодева) и е живял в тази къща.

рите на собственика – Зина Лазарова Тодева. Нейната стая е била цялата изографисана със стенописи – орнаменти, основно в синьо, и бели карамфили. За дезинфекция роднините ѝ варосват стаята, като оставят да се вижда само едно малко квадратче с орнамент от украсата. След близо век, през 2016 г. сегашният наследник на къщата Георги Иванов, химик по професия, дългогодишен сътрудник на Илинойския технологичен институт, със собствени усилия и средства почиства слоевете мазилка и изважда отново на бял свят стенописите. Впоследствие той установява, че на някои места в резултат от обичайното обитаване на стаята те са повредени: дупка от пирон, теч по стената и т.н. Налага се намесата на компетентен специалист – реставрира ги художникът-реставратор Христо Попконстантинов от с. Баня. Стенописите не са проучвани и не е известно кой е авторът им, но е много вероятно това да е Велян Огнев от Дебърската школа или някой от ученици му от Банско. Въпреки че стаята със стенописите се намира в частен дом, г-н Иванов с удоволствие и гордост я показва на всеки желаещ.

Част от приложените фотографии (Приложение 3, Фигури 24–32) показват състоянието на къщата през 50-те години на XX век, а друга част от снимките (Приложение 3, Фигури 33 – 42¹⁵) показват днешното ѝ състояние, както и различните фази от процеса на реставрация.

Целта на настоящия доклад беше да проследим през годините съдбата на две знакови за Банско възрожденски къщи – Хадживълчевата и Тодевата. Историческите превратности променят живота на хората, но също така и на къщите, понякога поставяйки под въпрос самото им физическо оцеляване. Доброто и в двата случая е, че осъзнавайки своята отговорност пред поколенията, собствениците им се стремят да ги опазят като национални културни ценности. Да се надяваме, че техният пример ще бъде последван и от други.

Илюстрациите към статията са изнесени в Приложение 3 (стр. 230).

¹⁵ Личен архив на Георги Иванов.

ПРИЛОЖЕНИЕ / APPENDIX 3

към статията

ИСТОРИЯТА И НАСТОЯЩЕТО НА ДВЕ ВЪЗРОЖДЕНСКИ КЪЩИ ОТ БАНСКО (ХАДЖИВЪЛЧЕВАТА И ТОДЕВАТА)

Светлана Дяконова-Арсен, Елена Дяконова

THE HISTORY AND THE PRESENT OF TWO RENAISSANCE HOUSES FROM BANSKO (HADJIVULCHEVA AND TODEVA)

Svetlana Diakonova-Arsen, Elena Diakonova

Фигура 1. Хадживълчевата къщата около 1894 г.¹

¹ Личен архив на Лазар Хадживълчев.

Фигура 2. Хадживълчевата къща и двора ѝ през периода между двете световни войни².

Фигура 3. Хадживълчевата къща и двора ѝ през периода между двете световни войни (правена през лятото на 1930 г.³).

² Личен архив на Лазар Хадживълчев.

³ Личен архив на Лазар Хадживълчев.

Фигура 4. Хадживълчевата къща и двора ѝ през периода между двете световни войни (правена през лятото на 1930 г.⁴).

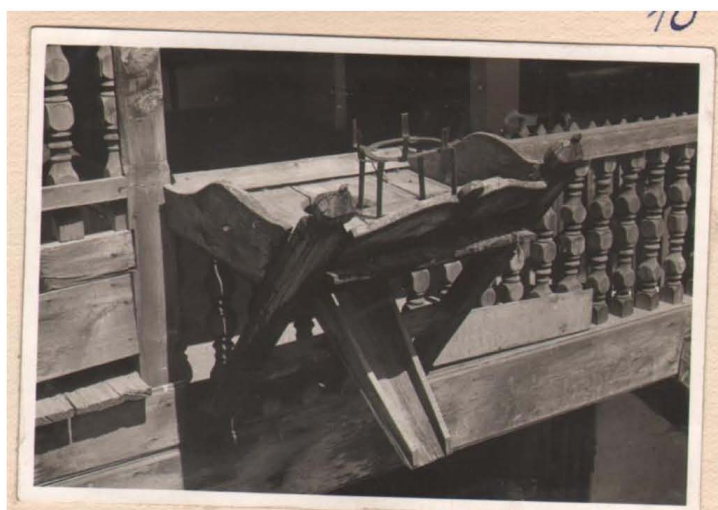
Фигура 5. Дворната фасада⁵.

⁴ Личен архив на Лазар Хадживълчев.

⁵ Личен архив на авторите.

Фигура 6. Дворната фасада⁶.

Фигура 7. Умивалникът⁷.

⁶ Личен архив на авторите.

⁷ Личен архив на авторите.

Фигура 8. Пармаклъкът на чардака⁸.

Фигура 9. Изглед от колибата⁹.

⁸ Личен архив на авторите.

⁹ Личен архив на авторите.

Фигура 10. Хадживълчевата къща.¹⁰

Фигура 11. Хадживълчевата къща.¹¹

Фигура 12. Хадживълчевата къща.¹²

¹⁰ Личен архив на Лазар Хадживълчев.

¹¹ Личен архив на Лазар Хадживълчев.

Фигура 13. Хадживълчевата къща.¹³

Фигура 14. Хадживълчевата къща.¹⁴

¹² Личен архив на Лазар Хадживълчев.

¹³ Личен архив на Лазар Хадживълчев.

¹⁴ Личен архив на Светлана Дяконова-Арсен.

Фигура 15. Хадживълчевата къща.¹⁵

Фигура 16. Хадживълчевата къща.¹⁶

¹⁵ Личен архив на Светлана Дяконова-Арсен.

¹⁶ Личен архив на Светлана Дяконова-Арсен.

Фигура 17. Хадживълчевата къща.¹⁷

¹⁷ Личен архив на Светлана Дяконова-Арсен.

Фигура 18. Хадживълчевата къща.¹⁸

Фигура 19. Хадживълчевата къща.¹⁹

¹⁸ Личен архив на Светлана Дяконова-Арсен.

Фигура 20. Хадживълчевата къща.²⁰

Фигура 21. Хадживълчевата къща.²¹

¹⁹ Личен архив на Светлана Дяконова-Арсен.

²⁰ Личен архив на Светлана Дяконова-Арсен.

²¹ Личен архив на Светлана Дяконова-Арсен.

Фигура 22. Хадживълчевата къща.²²

²² Личен архив на Светлана Дяконова-Арсен.

Фигура 23. Хадживълчевата къща.²³

²³ Личен архив на Светлана Дяконова-Арсен.

Фигура 24. Тодевата къща.²⁴

Фигура 25. Тодевата къща.²⁵

²⁴ Личен архив на Георги Иванов.

²⁵ Личен архив на Георги Иванов.

Фигура 26. Тодевата къща.²⁶

Фигура 27. Тодевата къща.²⁷

²⁶ Личен архив на Георги Иванов.

²⁷ Личен архив на Георги Иванов.

Фигура 28. Тодевата къща.²⁸

Фигура 29. Тодевата къща.²⁹

²⁸ Личен архив на Георги Иванов.

²⁹ Личен архив на Георги Иванов.

Фигура 30. Тодевата къща.³⁰

Фигура 31. Тодевата къща.³¹

³⁰ Личен архив на Георги Иванов.

³¹ Личен архив на Георги Иванов.

Фигура 32. Тодевата къща.³²

Фигура 33. Тодевата къща.³³

³² Личен архив на Георги Иванов.

³³ Личен архив на Георги Иванов.

Фигура 34. Тодевата къща.³⁴

Фигура 35. Тодевата къща.³⁵

³⁴ Личен архив на Георги Иванов.

³⁵ Личен архив на Георги Иванов.

Фигура 36. Тодевата къща.³⁶

³⁶ Личен архив на Георги Иванов.

Фигура 37. Тодевата къща.³⁷

Фигура 38. Тодевата къща.³⁸

³⁷ Личен архив на Георги Иванов.

³⁸ Личен архив на Георги Иванов.

Фигура 39. Тодевата къща.³⁹

Фигура 40. Тодевата къща.⁴⁰

³⁹ Личен архив на Георги Иванов.

⁴⁰ Личен архив на Георги Иванов.

Фигура 41. Тодевата къща.⁴¹

Фигура 42. Тодевата къща.⁴²

⁴¹ Личен архив на Георги Иванов.

⁴² Личен архив на Георги Иванов.

<i>Научна поредица</i>	<i>Science series</i>
<i>Културно-историческо наследство:</i>	<i>Cultural and Historical Heritage:</i>
<i>опазване, представяне,</i>	<i>Preservation, Presentation,</i>
<i>дигитализация</i>	<i>Digitalization</i>
<i>Том 3, 2017</i>	<i>Volume 3, 2017</i>

<i>Редактори</i>	<i>Editors</i>
<i>Петко Ст. Петков</i>	<i>Petko St. Petkov</i>
<i>Галина Богданова</i>	<i>Galina Bogdanova</i>

<i>Издателство</i>	<i>Publisher</i>
<i>Регионална народна библиотека</i>	<i>Regional Public Library</i>
<i>„П. Р. Славейков“</i>	<i>“P. R. Slaveykov”</i>
<i>Велико Търново, България</i>	<i>Veliko Tarnovo, Bulgaria</i>

ISSN: 2367-8038
Web: <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>